

THE HISTORY OF HUMĀYŪN
(HUMĀYŪN-NĀMA)

BY
Gul-Badan Begam (Princess Rose-Body)

Translated with Introduction, Notes, Illustrations and
Geographical Appendix and reproduced in the Persian
from the only known MS. of the British Museum

Annette S. Beveridge

◀ «گلبدن بیگم»

تنها زن تاریخ‌نویس در

سراسر تاریخ ادبی ایران است. در

میان زنان خوش قریحه

خاندان بابری نیز هیچ زنی با وی قابل مقایسه نیست.

زنان پادشاهان تیموری هند از قبیل سلیمه سلطان بیگم، نورجهان بیگم، ممتاز محل، گلرخ بیگم، جهان آرا بیگم و زب النساء بیگم به دلیل اهتمام به علم و ادب و هنر شهرت خاصی پیدا کرده‌اند. اینان نه تنها در سرزمین هندوستان مشهور بوده که در بیرون از سرزمین هند هم مشهور بوده‌اند.

نخستین زن با فضیلت و دانشمندی که در محیط فرهنگی دربار تیموریان هند به کمال رسید گلبدن بیگم دختر پادشاه بابر می‌باشد. راجع به احوال گلبدن بیگم، محققین تحقیقاتی انجام داده‌اند. نخستین شخصی که در مورد گلبدن بیگم تحقیقی شایسته و علمی صورت داده خاورشناس نامی انگلستان خانم آنت بیوریچ می‌باشد که نسخه خطی کتاب همایون نامه گلبدن بیگم را که در موزه بریتانیا محفوظ است همراه با ترجمه انگلیسی در سال ۱۹۰۲ م توسط انتشارات مؤسسه سلطنتی آسیایی به طبع رسانید. خانم آنت بیوریچ علاوه بر ترجمه انگلیسی و متن اصلی (فارسی) به طور مفصل زندگی و کارهای گلبدن بیگم را نیز مورد مطالعه و بررسی قرار داده است.^۱ او بی‌شک از بنیانگذاران بیوگرافی گلبدن بیگم بوده است و هنوز هم محصول تحقیقات او برای محققین شرق و غرب در ارتباط با همایون نامه گلبدون بیگم از اساسی‌ترین منابع به شمار می‌رود.^۲

«همایون نامه» گلبدن بیگم

(۱۶۰۳-۱۵۲۲ م. / ۱۰۱۱-۹۳۰ ه. ق.)

● دکتر لقمان بایمت اف

◀ «همایون‌نامه» را ظاهراً از جهت انعکاس حوادث و وقایع آن روزگار می‌توان ادامه بابرنامه گرفت.

◀ «همایون‌نامه» یکی از بهترین نمونه‌های نثر آن روزگار بوده که به زبان گویا و روان و شیوه‌ای فارسی - تاجیکی تألیف شده است.

همایون‌نامه گلبدن بیگم که اثری ادبی و تاریخی است اساساً وقایع سیاسی دوران حکومت همایون پادشاه (۹۶۲-۹۷۷) را در بر می‌گیرد ولی نسخه خطی فوق در ضمن بیان حادثه ۹۶۰ هجری قمری ۱۵۵۳ میلادی به پایان می‌رسد اگرچه نوشته‌های گلبدن بیگم می‌بایست مطالب سالهای بعد را نیز توضیح می‌داد اما به احتمال زیاد بقیه نسخه فوق گم شده و امروز احتمالاً در دسترس نیست.

گلبدن بیگم این زن فضیلت دوست در آن ایام برای جهانیان اثر بسیار مهم و بی‌نظیر تاریخی و ادبی خود را تحت عنوان همایون‌نامه که قبلاً وصفش را کردیم، به یادگار گذاشت. متأسفانه به جز همایون‌نامه و قطعه شعری که بعداً خواهیم آورد، دیگر هیچ گونه اثری از گلبدن بیگم در دست نیست. حق به جانب دکتر مهدی غروی است که می‌نویسد:

«گلبدن بیگم در میان تمام زنان دانشمندی که در دوران گذشته به نحوی در زبان و ادبیات فارسی کار کرده‌اند و اثری بجای گذاشته‌اند ممتاز است وی تنها زن تاریخ‌نویس در سراسر تاریخ ادبی ایران است. در میان زنان خوش قریحه خاندان بابری نیز هیچ زنی با وی قابل مقایسه نیست. از طرف دیگر کتاب وی پس از کتاب بابرنامه پیر نخستین اثر مدونی است که از خاندان تیموری هند به جای مانده و با در نظر گرفتن این مطلب که بابرنامه نیز در اصل به زبان ترکی جغتائی نوشته شده، همایون‌نامه نخستین تاریخ‌مدون خاندان بابری هند به زبان فارسی است. متأسفانه از این کتاب فقط یک نسخه در دست است و آن متعلق به کتابخانه موزه بریتانیا می‌باشد و به احتمال قوی نسخه دستنویس خود وی است. عنوان کتاب چنین است:

احوال همایون پادشاه، جمع کرده گلبدن بیگم دختر بابر پادشاه و عمه اکبر پادشاه»^(۳) همایون‌نامه را ظاهراً از جهت انعکاس حوادث و وقایع آن روزگار می‌توان ادامه بابرنامه گفت. در جریان تحلیل و بررسی عمیق اثر گلبدن بیگم روشن گردید که او با مواد فراوان بابرنامه از نزدیک آشنا بوده و آنرا در اثر خویش به طور وسیع مورد استفاده قرار داده است. در بین آثار زنان دانشمند و فضلالی عالم اسلام، همایون‌نامه گلبدن بیگم بی‌نظیر است. دکتر خالدۀ آفتاب درباره اهمیت اثر چنین می‌نویسد:

«همایون‌نامه یا «احوال همایون پادشاه» شاید اولین و در عین حال آخرین اثر تاریخی باشد که در طول تاریخ چندین صد ساله ادبیات فارسی توسط یک زن مورخ به عرصه وجود آمده است و اگر بگوئیم که اینگونه شاهکار ادبی و تاریخی که پدیدآورنده آن یک نفر زن باشد، در ادبیات سایر زبان‌های جهانمانندی ندارد، شاید این هم غلط نباشد.»^(۴)

گفته‌های خانم دکتر خالدۀ آفتاب در مورد اهمیت همایون‌نامه گلبدن بیگم درست است، ولی گفته وی را در مورد بی‌نظیری آن در ادبیات جهان باید تصحیح نمود. ادبیات جهان تا زمان تألیف کتاب همایون‌نامه با مؤلف زن آشنا بود. چنانچه آن کامین (۱۱۴۸-۱۰۸۰ م) دختر امپراطور روم شرقی از سلسله کامنین‌ها راجع به دوران حکمرانی پدرش کتاب بسیار مهمی را تحت عنوان الیکسیاد یعنی «کتاب الیکسمیس» تألیف نموده بود.^(۵) چنان که محققان می‌گویند این اثر تاریخی از لحاظ سبک نگارش و روانی زبان و همچنین از لحاظ نقل حوادث و رویدادهای زمان یکی از بهترین آثار تاریخی و ادبی به حساب می‌رفته است. بنا بر این نمی‌توان گفت که کتاب همایون‌نامه گلبدن بیگم اولین اثر تاریخی و ادبی فراهم آمده توسط یک زن در ادبیات جهان است.

سبک نگارش و زبان همایون‌نامه

تردیدی نیست که همایون‌نامه یک اثر تاریخی است، زیرا در ادبیات تاریخی قرون وسطای سایر ملت‌های جهان از جمله در تاریخ‌نگاری اروپا یک سلسله آثار را می‌توان نام برد که شیوه نگارش آنها نظیر همایون‌نامه است. بنا بر این گلبدن بیگم نه تنها نگارنده برجسته خاطرات و یا نثرنویس ممتاز فارسی بوده، بلکه او نخستین زن مورخ عالم اسلام به شمار می‌رود و در تاریخ تمدن بشری به ویژه در تاریخ‌نگاری قرون وسطی مقام رفیعی را بدست آورده است. کتاب همایون‌نامه از جالب‌ترین اثر تاریخی زمان تیموریان هند است.

دکتر خالدۀ آفتاب می‌نویسد که گلبدن مانند اغلب فاضلان سلسله تیموری از شعر و ادب برخوردار بود. هرچند که از او دیوان شعر باقی نمانده است، ولی بی‌شک گلبدن بیگم به زبان فارسی و ترکی جغتایی شعر می‌سروده است.^(۷)

عمران پادشاه بود پادشاه بدولت کمال بود
 در روز فلک‌کشید و بعد از خیر روز بعد از آن
 پادشاه سپرده بمال پستانیا بقصد هارمیشین بخورد
 رفت پنج کمال در دار امرا و بیخ انالی مشایخ سپرده بود
 مرد و بعد از مرشدن کمال بگفت در مشایخ و کباره الکر کرده
 کمال بداد حضرت خادم کو والدۀ حضرت پادشاه باشند
 در مشایخ و در مشایخ کرده از حال غالی بداد العاقبت نمود
 در بیخ روزی حضرت خادم را بدادند صاحبان بیخ کردیم
 و سبیل کرد باشند - کبر از مشایخ اوده که باشند
 در این آثار نامهای سلطان حسین میرزا تکیه آمدند که
 احتمال میکند از کتب ابرام که تمام سبب سبب است
 حضرت امین از مشایخ سبب عاقبت الامر سبب است
 در روز گذشته در مشایخ علی مراد خیر که سلطان حسین
 میرزا سفار شده از مشایخ حضرت پادشاه و میرزا سبب است
 چون سلطان حسین میرزا سفار شده در مشایخ است
 در گذشته کمال بداد حضرت فرزند کردن از مشایخ اوده
 اوده امیر میرزا از مشایخ بود در مشایخ از مشایخ خراسان
 شده چون از مشایخ آوردن پادشاه که میرزا پادشاه
 استقبالیان شده در مشایخ از ان میرزا که در مشایخ
 در روز و انون بیکه از مشایخ حسین میرزا بود در مشایخ
 چون پادشاه از مشایخ از ان میرزا بود در مشایخ
 چنان است پادشاه را از مشایخ در مشایخ حسین بیک که
 بسال خوردند اما تیره و کلانند از مشایخ حسین میرزا
 شمشیر شمشیر کرده اند از مشایخ حسین فرزند کردن پادشاه
 از زنده و پادشاه بیخ از ان میرزا از مشایخ پادشاه
 در مشایخ پادشاه از زنده در مشایخ حسین پادشاه
 با که فرزند حضرت پادشاه و از مشایخ حسین پادشاه
 بیک که مشایخ حسین پادشاه بوده در مشایخ حسین پادشاه
 در پادشاه در مشایخ حسین پادشاه نام پادشاه حضرت
 پادشاه از مشایخ حسین پادشاه در مشایخ حسین پادشاه
 میرزا پادشاه که مشایخ حسین پادشاه در مشایخ حسین پادشاه
 و تمام اجابت و محلات پادشاه حسین پادشاه در مشایخ حسین پادشاه
 پستان

کتاب ماه تاریخ و جغرافیا / آذر ۱۳۷۷

گلبدن بیگم طبع شاعری نیز داشته، اثرش را با پارچه‌های شعری، عبارت و جمله‌های روان، آهنگ شعری داده است که خود گویای مهارت و طبع نازک شاعری این زن خردمند است. برای مثال قتل میرزا هندال را این مورخ زن، با زبان روان و لطیف به طریق زیر بیان نموده است: «میرزا دویار از خندق برآمدند و حمله‌ها کردند. (همایون) در همان تردد شهید شدند. نمی‌دانم که کدام ظالم بی‌رحم آن جوان کم‌آزار را به تیغ ظلم بی‌جان کرده، کاشکی به دل و دیده من یا به سعادت یار پسر من یا به خضر خواجه خان آن تیغ بی‌دریغ می‌رسید. صد آه، افسوس و دریغ، هزار دریغ: ای دریغ، ای دریغ، ای دریغ، ای دریغ

اقتابم شد نهان در زیر میخ»^۸

یا خود تذکره‌نویس میرمهدی شیرازی در اثر خود تذکرات‌الخواصین به عنوان نمونه دو مصراع از اشعار گلبدن بیگم را آورده که به معنی «بدون محبت زندگی خوش نباشد» استفاده شده‌اند.

هر پری که او با عاشق خود یار نیست
تو یقین می‌دان که هیچ از عمر برخوردار نیستی^۹

بدین طریق می‌توان گفت که همایون نامه یکی از بهترین نمونه‌های نثر آن روزگار بوده که با زبان گویا و روان و شیوای فارسی - تاجیکی تألیف شده است. به قول دکتر مهدی غروی «سبک نگارش گلبدن، ساده و صریح و خالی از پیرایه است و از این لحاظ با نثرهای هم‌زمان خودش قابل مقایسه نیست.»^{۱۰}

خانم خالده آفتاب سبک شیوای گلبدن بیگم را ذکر کرده است. او می‌نویسد: «زبان زنانه و یا محاوره‌ای خالی از هر گونه تصنع و تکلف و مطابق با مقتضیات تاریخ‌نویسی از خصائص عمده و برجسته سبک نگارش اوست و می‌توانست سرمشق و نمونه خوبی برای مورخان ادوار بعدی قرار بگیرد.»^{۱۱}

ولی دکتر مهدی غروی در این مورد چنین می‌نویسد:

«نثر گلبدن که البته دارای غلط‌های فراوان می‌باشد دارای ترکیب‌ها و لغات خاص است که در نثرهای دیگر فارسی کمتر دیده می‌شود. به عنوان نمونه چند مورد از آن را ذکر می‌کنیم:

- جمع بستن ما و شما و خود:
- ... از بیگمان مایان...
- ... در این طور وقت که بر ما و شمایان است در میان خودها با اتفاق باشید...
- در یافتن به معنی پذیرایی کردن و استقبال کردن:
- ... چون خلیفه بابام آمد من ایستاده دریافتم...
- ... میرزا باضطراب تمام پیش درآمده حضرت پادشاه را دریافتند...
- ماندن به معنی گذاردن:
- ... میرزا کامران را بجای خود در آگره ماندند...
- ماندن به معنی خاک سپردن:
- ... و در باغ نوروزی حضرت خاتم را ماندند...
- جای نشست و جاگیر به جای جانشین:
- ... جای نشست و جاگیر پدر تعیین نمودند...

«همایون‌نامه» را می‌توان در ردیف آثار مهم تاریخ قرن پانزدهم قرارداد و آن را به مثابه یک اثر تاریخی شناخت.

«نخستین زن با فضیلت و دانشمندی که در محیط فرهنگی دربار تیموریان هند به کمال رسید، گلبدن بیگم» دختر پادشاه بابر می‌باشد.

ساختن فعل از زانو زدن:

... هر دو سلطان را زانو زنازیده به دامادی سرفراز بکنند... شکم داشتن بجای آبستن بودن:

... و چاند بیبی که هفت ماهه شکم داشت...

گیر = محاصره

بندی = محاصره شده

ریخت = هجوم

زور کردن = مسلط شدن

تورخانه = پشه‌بند

کلمه دلاسا را یک جابه‌جای مطمئن و درجای دیگر مترادف با دلداری و یگانگی آورده است.

به کار بردن نوازش در مورد نواختن موسیقی

شور = شورش

دلگیر = دلنتگ

جان = عمر

لیمون = لیمو

به کار بردن یگانه در مقابل بیگانه:

... فی الحال از لعل و جواهر هر چه داشتند به شاه فرستادند. شاه به پادشاه گفت که گناه خواجه غازی و روشن کوکه است که ما را از شما بیگانه کرده بودند و الا ما شما را یگانه می‌دانستیم. باز هر دو پادشاه یکدل شدند و...

با اینکه به سیاق نویسندگان آن عصر تمام «پ»های فارسی را «ب» نوشته در مورد بعضی کلمات قدیمی فارسی مانند تب به جای تب و اسپ به جای اسب این قاعده رعایت نشده است.»^{۱۲}

اطلاعات تاریخی همایون‌نامه

همایون‌نامه اثری هنری و ادبی بوده. مؤلف آنرا چون خاطرات به رشته تحریر درآورده است. اثر مزبور از نظر دایره انعکاس حوادث و وقایع، طریقه استفاده مواد و ساخت آنها در برابر آثار تاریخی سنتی کم نظیر است. در آن دیباچه، فصل‌ها و بابها، ذکرها و حکایاتی که هر کدام به یکی از وقایع تخصیص یافته باشند موجود نیستند ولی گلبدن بیگم در همایون نامه کلیه وقایع

زمان را از نگاه تاریخی یعنی تاریخ آن روزگار به صورت سلسله حکایات مورد ارزیابی و بررسی قرار داده است. بیان حوادث و رویدادها در رابطه با یکدیگر در اختیار قلم او قرار گرفته است. از این نگاه همایون نامه را می‌توان در ردیف آثار مهم تاریخی قرن پانزدهم قرار داد و آنرا به مثابه یک اثر تاریخی شناخت.

همایون‌نامه از لحاظ شکل و مضمون و طریق بررسی مسائل و اهداف نیز بسیار مهم می‌باشد و این جهت نیز در اثر بطور محسوس مشاهده می‌گردد.

این سخن محققین که زبان گلبدن بیگم بسیار ساده و روان است و درگفته‌های تاریخی خود سعی می‌کند مطالب را خیلی مختصر بیان کند درست می‌باشد که بهترین نمونه آن داستان عشق کامران میرزا است.^{۱۳}

افکار تاریخی گلبدن بیگم

یکی دیگر از خصوصیات خاص اثر مزبور آن است که مؤلف همچون نگارنده تاریخ از هر گونه سخن‌پردازی غیر ضروری و مبالغه‌های نابجا برکنار بوده است. مطالبی را که صاحب اکبرنامه در ده صفحه بیان کرده، گلبدن بیگم بانو در یک صفحه ذکر کرده است.^{۱۴} او حکایتها و حوادث تاریخی را اساس بیانات خود قرار داده است. وجه تمایز همایون نامه از بابرنامه و اکبرنامه در آن است که گلبدن بیگم در دریافت اسناد تاریخی سبک و اسلوب و شیوه جدیدی را در تاریخ‌نویسی جستجو نموده است. تصادفی نیست که در همایون نامه سالنامه نویسی (سال به سال حکایت کردن تاریخ) به نظر نمی‌رسد. این گونه مناسبت گلبدن بیگم نسبت به طرز بیانات حوادث تاریخی دیگر مورخین و نویسندگان هم عصرش قدمی به جلو بوده است. همایون نامه از مهمترین منابع تاریخی قرن شانزده میلادی به حساب می‌آید، به ویژه برای آموزش و بررسی حیات و فعالیت زمان حکمرانی بابر میرزا و همایون، جنگ و جدالها، تاخت و تاز فتودال‌ها و پادشاهان و غیره اطلاعات با ارزشی را به دست می‌دهد. برخی از اخبار مربوط به عهد بابر که در همایون نامه ارزش مثبتی را داراست امروز خیلی مهم هستند. از این نگاه حکایت روزهای آخر حیات بابر و بدست آوردن عنوان پادشاهی توسط او جالب توجه است.^{۱۵}

گلبدن بیگم مورخی است که برخی از اشتباهات و نارسایی‌های سیاسی نماینده‌های طبقه حاکم زمانش را بررسی و درک نموده است. گلبدن بیگم هنگام تصویر وقایع عهد بابر با دقت رفتار نموده و کوشش زیادی به خرج داده که حقیقت وقایع را نمایان سازد. این قبیل افکار عمیق تاریخی و مناسبات دقیق و موشکافانه این دانشمند نسبت به حوادث عهد بابر امروزه باید مورد توجه قرار گیرد. زیرا معلومات گلبدن بیگم و اخبار خود بابر به مشخص نمودن واقعیت بابرنامه دیگر تألیفات آن زمان کمک خواهد نمود.

ناگفته نماند که همایون‌نامه برای آموزش و بررسی تاریخ قرن ۱۶ کشورهای افغانستان و هند از منابع درجه اول است و از این نگاه متأسفانه همه اخبار و معلومات

گلبدن بیگم مورد آموزش و تحقیق قرار نگرفته‌اند.

اطلاعات همایون نامه در باب مناسبات بین همایون و شاه طهماسب (۹۸۴-۹۳۰ ه.ق) از جانب آقای دکتر مهدی غروی مورد بررسی قرار گرفته است.^{۱۶}

گلبدن بیگم راجع به احوال زنان دربار و رسوم اجتماعی آنها اطلاعات مفیدی را بیان کرده است. از جمله او درباره بانوان خانواده شاهنشاهی، شغل‌ها، سرگرمی‌های روزمره، طوی و سور مجلس و جشن‌ها حکایاتی را آورده است.^{۱۷}

دکتر خالده آفتاب خصوصاً در این مورد اشاره کرده می‌نویسد که زنان خاندان تیموری نه تنها اهل شعر و معرفت بودند بلکه فنون سپاهی و نظامی را نیز یاد می‌گرفتند، به شکار می‌پرداختند، سوار اسب می‌شدند، و هنگام حرکت لشکر لباس مردانه می‌پوشیدند. همچنین برخی از خانم‌ها در هنرهای چوگان بازی، تیراندازی و... هنرنمایی می‌کردند.^{۱۸}

دکتر خالده آفتاب اهمیت کتاب همایون نامه را در مورد تحقیق تاریخ بانوان هندوستان تیموری (گورکانیان) چنین ذکر کرده است:

«این کتاب مانند یک آینه روشنی می‌باشد که در آن می‌توان کوچکترین جزئیات مربوطه به زندگی اجتماعی بانوان خانواده سلطنتی تیموریان هند و پاکستان را مشاهده نمود».^{۱۹}

چنان‌که اشاره شد همایون نامه اخبار و اطلاعات زیادی را درباره حیات سیاسی، اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی هندوستان و افغانستان ارائه می‌دهد. اثر مزبور به ویژه در آموزش سنن و عادات، رسوم مردم، بازی‌ها و دیگر طرف‌های حیات فرهنگی مردم خیلی مهم است. از این جهت معلومات همایون نامه برای علم مردم‌شناسی خیلی سودمند خواهد بود. همایون نامه برای مشخص و معین نمودن و تحقیق کامل سایر مسائل مورد بحث تاریخ قرون وسطی کمک خواهد کرد به ویژه مقایسه اخبار این اثر با معلومات منابع دیگر نتیجه‌ای ثمربخش به بار خواهد آورد. با وجود آنکه درباره جهت‌های مثبت همایون نامه سخن گفته شد. گلبدن بیگم مانند تاریخ‌نویسان زمان خود عقاید خاص طبقاتی داشت. گلبدن بیگم نماینده طبقه غنی و حکمران بوده، خواه ناخواه در اثرش همچون اندیشه پردازان طبقه فوق قبل از همه از منابع صنف خود پشتیبانی به عمل آورده است.

از این نگاه مقام و موقعیت صنفی گلبدن بیگم در همایون نامه به غایت روشن پدیدار گردیده است. بی‌جهت نیست که گلبدن بیگم در اثر خود از اول تا آخر حکایت‌های تاریخی و شرح زندگی پادشاهان، امیران، حکما، شاهزادگان، ملکه‌ها، فتوادال‌ها، مالداران و دیگر نمایندگان طبقه جمعیت فوق را وصف کرده، آنها را چون پیشوا دانسته است و از این نظر همایون نامه در تعریف روحیه و وصف خاندان تیموریان تألیف یافته است. گلبدن بیگم بدون وابستگی به نارسایی‌ها و اشتباهات و سیاست بابر و پسرش آن دو نفر را با احترامی زیاد مورد پسند قرار داده است. مقام صنفی و فهمیدن یک طرفه

تاریخ مؤلف را به جایی رسانده که او در بررسی‌های خود سیاست و کارکرد ضد مردمی پادشاهان و امیران را نیز چون کار خیری دانسته است. برای مثال گلبدن بیگم سرکوب کردن بی‌رحمانه شورش‌های آزادی خواهانه هزاره‌ها از طرف بابر و لشکریانش، قتل و غارتگری‌ها و غلامداری و هدیه انسان‌ها را به مثابه غلام و غیره مورد حمایت قرار داده است. این قبیل معلومات در اثر فوق زیاد به نظر می‌رسند. باید تأکید نمود که آموزش فکر و عقاید تاریخی گلبدن بیگم مناسبت مجموعی (عمومی) را تقاضا دارد. بدون هیچ نوپردازی معین و مشخص کردن فکر و عقاید مورخ. مقایسه آموزش همه جانبه عقاید او با جهان بینی مورخان هم عصرش، به ویژه با زن‌های دانشمند زمانش ضروری است.

گلبدن بیگم با افکار و عقاید مترقی تاریخ‌نگاران زمانه‌اش آشنایی داشت و بی‌شک او چون نگارنده تاریخ هدف و وظایف تاریخ‌نگاری را به درستی درک کرده بود. انعکاس و انشاء عمیق و روشن وقایع زمانه، در پیوستگی دیدن حوادث و در آخر مناسبت و ارزیابی او از اشخاص تاریخی گواه سطح خاص جهان بینی تاریخی گلبدن بیگم است.

گلبدن بیگم چون یک شخص پیشقدم زمانه، وارد در امور سیاسی بوده و جانبدار مستحکم و پر قدرت شدن حاکمیت مرکزی بوده است. در همایون نامه شاه و امیرانی را که برای آبادانی و انکشاف حیات اجتماعی و اقتصادی مردم کوشش کرده‌اند را مورد طرفداری قرار داده است و اسم آنها را با احترامی زیاد روی کاغذ آورده است. بی‌جهت نیست که او وصف سلطنت سلطان حسین بایقرا را کرده و با هزار افسوس می‌نویسد که نااهلی و عدم توجه لازمه به امور دولتمداری از طرف فرزندان و نوه‌های سلطان حسین بایقرا موجب ضبط شدن زمین‌های پدرانشان توسط دشمنان این سرزمین گشت. بررسی میراث گلبدن بیگم نشانگر آن است که مقام این زن مورخ و عالم فاضله در تاریخ تمدن ملت‌های آسیای میانه و هندوستان به ویژه در رشته تاریخ‌نگاری و تاریخ ادبیات فارسی و تاجیک خیلی بلند است. وارد شدن نخستین مورخ زن و همایون نامه او به میدان علم و ادب و فرهنگ در شرق اسلامی حادثه‌ای بسیار مهم می‌باشد. آموزش و بررسی میراث ادبی گلبدن بیگم برای مشخص و معین کردن مقام و پایه زبان تاجیکی در حیات فرهنگی قرن ۱۶ هندوستان اهمیت بسزایی دارد.

و حق به جانب دکتر خالده آفتاب است که می‌گوید: «او را می‌توان پایه گذار کاخ زیبای شعر و ادب و دانش بانوان شاعر و ادیب و دانشمند این سلسله باشکوه نامید».^{۲۰}

با توجه به اینکه تاکنون در کشورهای مختلف از همایون نامه چاپ‌های مختلفی به عمل آمده است اما این کتاب با وجود اهمیت آن هنوز در دسترس وسیع خوانندگان فارسی زبان ایرانی قرار نگرفته است لذا ضروری می‌نماید که چاپی از این کتاب در ایران به عمل آمده و منتشر شود. □

پانویس:

۱- رجوع کنید:

The History of Humāyūn. (Humāyūn - nāma). By Gul - Badan Begam (Princess Roe - Body). Translated with introduction, Notes, illustrations and Biographical appendix and reproduced in the persian from the only brown ms. of the British museum. annette S. Beveridge. Royal asiatic Society. London, 1902.

۲- همان ماخذ، ص ۷۹-۱۰۱

همچنین راجع به اهمیت کتاب گلبدن بیگم رجوع کنید: azimjonova s. Süzbashi, Gulbadanbegom. Humoyūn- noma. Toshkent, 1959, Boymatov 4.D. Gulbadanbegim ve "Humoyun - noma"- i u., zanon - i tojikiston, 1986;

۳- خالده آفتاب، گلبدن بیگم دختر بابر پادشاه، اقبالیات. شماره ۶/۵ (۱۳۶۹): ۱۵۳-۱۶۳.

۴- مهدی غروی، گلبدن بانو و کتابش، همایون نامه، هنر و مردم، دوره جدید شماره ۹۱ (۱۳۴۹): ۲۹-۳۷.

Bazmee ansari a. s. Gulbadan - Begam. The encyclopaedia of islam, New edition. Vol. II. Leiden - London, 1965, PP. 1134-1135;

۵- راجع به گلبدن بیگم در دائرةالمعارفهای ازبکی و تاجیکی نیز اطلاعات مختصری آورده شده است.

۶- غروی، مهدی، گلبدن بانو و کتابش، همایون نامه، ص ۳۰.

۷- خالده آفتاب، گلبدن بیگم دختر بابر پادشاه، ص ۱۵۴

8- 5. anna Comnena. The alexiad. trans, by E. R.a. Sewter . London. 1969.

۹- درباره اهمیت این اثر و مؤلفش رجوع کنید:

anna comnena.,encyclopedia americana, Vol. I. N. _ y., 1966, pp. 374-375;anna comnena, the New encyclopaedia Britanica. Vol I. 1989, P. 425.

۱۰- خالده آفتاب، گلبدن بیگم دختر بابر پادشاه، ص ۱۵۴-۱۵۳

8- The History of Humāyūn. (Humāyūn- name). By Gul-Badan Begam... Reproduced in the Persian... annette Beveridge. London, 1902, P. 93-94.

(از این به پس، همایون نامه)

۹- ر.ک. به لفتنامه دهخدا، گلبدن بیگم. در همین مقاله ارجاع به منابع اصلی شده است و همچنین کل محققینی که راجع به گلبدن بیگم و همایون نامه او تألیف کرده‌اند اشاره به این بیت کرده‌اند.

۱۰- غروی، مهدی، گلبدن بانو و کتابش، همایون نامه، ص ۳۳.

۱۱- خالده آفتاب، گلبدن بیگم دختر بابر پادشاه، ص ۱۵۵-۱۵۴

۱۲- غروی، مهدی، گلبدن بانو و کتابش، همایون نامه، ص ۳۳-۳۲ در همین مقاله ارجاع به صفحات همایون نامه شده است

و ارجاع مجدد را لازم ندانستیم.

۱۳- همان، ص. ۳۳

۱۴- همان، ص. ۳۳

۱۵- همایون نامه، ص. ۱-۸

۱۶- غروی، مهدی، گلبدن بانو و کتابش، همایون نامه، ص. ۳۵

۱۷- برای مثال ر.ک. همایون نامه، ص. ۵۶-۵۰؛ همچنین، خالده آفتاب، ص. ۱۵۵

۱۸- خالده آفتاب، گلبدن بیگم دختر بابر پادشاه، ص. ۱۵۳

۱۹- همان، ص. ۱۵۵

۲۰- همان، ص. ۱۵۲

□